

Possible Scenarios about Russia's Use of Nuclear Weapons in the Ukraine War

10.30495/PIR.2024.1998899.3686

Mohammad Hamed Kiani¹, Mohammad Reza Agharebparast^{2*}, Bashir Esmaili³

Received:2023/10/16

Accepted:2024/01/03

Research Article

Abstract

Russia's military conflict in Ukraine, which began in February 2022 has global dimensions and various effects on the politics, economy and security of the international system. In the meantime, the evaluation of possible scenarios has a special place from the perspective of future studies. The main question of this article: What scenarios can be imagined if Russia uses nuclear weapons? The hypothesis that is raised following the mentioned question is that the use of nuclear weapons by Russia will have major geopolitical, geostrategic and geoeconomic effects for global security in the short and long term. The present article tries to present some possible scenarios in relation to the future of this war and its effects on the international system in the framework of scenario planning and using the descriptive-analytical method with emphasizing on component of nuclear weapons. For this purpose, offensive realism has been chosen as theoretical framework to better explain the behavior of the Russian government in Ukrainian war. The findings of the research show that Russia's use of nuclear weapons can, on the one hand, lead to a mutual reaction by the United States and NATO, and on the other hand, instead of helping to disarm nuclear weapons, lead to its spread.

Keywords: Future studies; International system; NATO; Nuclear weapons; Russia-Ukraine war; Russia; Scenario planning.

Kiani, M. H., Agharebparast, M. R., & Esmaili, B. (2023). Possible Scenarios about Russia's Use of Nuclear Weapons in the Ukraine War. *Journal of Political And International Research*, 15(55), pp. 57-70.

¹ Ph.D. Candidate of International relations, Islamic Azad University of Shahreza, Shahreza, Iran. m.hamed.kiani@gmail.com

² Faculty member of Political science, Islamic Azad University of Shahreza, Shahreza, Iran. aghareb@iaush.ac.ir (**Corresponding Author**)

³ Faculty member of Political science, Islamic Azad University of Shahreza, Shahreza, Iran. esmaeili@iaush.ac.ir

سناریوهای محتمل درباره‌ی استفاده‌ی روسیه از تسلیحات هسته‌ای در جنگ اوکراین

10.30495/PIR.2024.1998899.3686

محمد حامد کیانی^۱، محمدرضا آقارب پرست^۲، بشیر اسمعیلی^۳

مقاله پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۴
	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۳

چکیده

درگیری نظامی روسیه در اوکراین که از فوریه ۲۰۲۲ آغاز شده است، دارای ابعاد جهانی بوده و تأثیرات مختلفی بر سیاست، اقتصاد و امنیت نظام بین‌الملل دارد. در این بین، ارزیابی سناریوهای محتمل از منظر آینده‌پژوهی از جایگاه خاصی برخوردارند. سؤال اصلی مقاله‌ی حاضر این است که در صورت استفاده‌ی روسیه از تسلیحات هسته‌ای، چه سناریوهایی را می‌توان متصور شد؟ فرضیه‌ای که به دنبال سؤال مزبور مطرح می‌شود این است که استفاده از تسلیحات هسته‌ای توسط روسیه، در کوتاه‌مدت و بلندمدت تأثیرات ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک عمده‌ای برای امنیت جهانی به وجود خواهد آمد. مقاله‌ی حاضر تلاش می‌کند تا در چارچوب سناریونویسی و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی، بعضی از سناریوهای محتمل را در ارتباط با آینده‌ی این جنگ و تأثیرات آن بر نظام بین‌الملل با تأکید بر مولفه‌ی تسلیحات هسته‌ای، تحلیل نماید. برای این منظور، رئالیسم تهاجمی به عنوان چارچوب نظری انتخاب شده است تا از طریق آن رفتار دولت روسیه در جنگ اوکراین بهتر تبیین شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که استفاده‌ی روسیه از سلاح‌های هسته‌ای می‌تواند از یک طرف، واکنش متقابل آمریکا و ناتو را به دنبال داشته باشد و از طرف دیگر، به جای کمک به خلع تسلیحات هسته‌ای به اشاعه‌ی آن منجر شود.

واژگان کلیدی: جنگ اوکراین، روسیه، تسلیحات هسته‌ای، ناتو، نظام بین‌الملل، سناریونویسی، آینده‌پژوهی

کیانی، محمد؛ آقارب پرست، محمدرضا؛ اسمعیلی، بشیر (۱۴۰۲). سناریوهای محتمل درباره‌ی استفاده‌ی روسیه از تسلیحات هسته‌ای در جنگ اوکراین. فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۵، صفحات ۷۰-۵۷.

^۱ دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران. m.hamed.kiani@gmail.com
^۲ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران (نویسنده مسئول). aghareb@iaush.ac.ir
^۳ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران. esmaeili@iaush.ac.ir

مقدمه

جنگ امروز روسیه و اوکراین، پدیده‌ای ناگهانی نیست؛ بلکه دارای علل تاریخی، سیاسی، اقتصادی، ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک متعددی است که از زمان استقلال اوکراین در سال ۱۹۹۱ شروع و از سال ۲۰۰۴ (انقلاب نارنجی)، وارد مرحله‌ی جدیدی شده است. از آن زمان تا فوریه ۲۰۲۲ (تاریخ صدور فرمان جنگ توسط پوتین)، تنش بین دو کشور همسایه رفع نشده و برعکس، ابعاد جدیدی پیدا کرده که عمده‌ترین علت آن، تمایل بخشی از اوکراین به غرب (اروپا، ناتو و آمریکا) و بخش دیگر به شرق (فدراسیون روسیه) بوده است. بروز حوادث مختلف، ناکامی در پرهیز از تنش‌ها، عدم موفقیت دیپلماتیک و نقش نه چندان سازنده‌ی غرب و ناتو در ادغام روسیه در جهان پس از جنگ سرد (Arbatova and Dynkin, 2016)، نهایتاً به جنگ بین دو کشور منجر شدند.

جنگ اوکراین به بازنگری در بعضی از مهم‌ترین مقولات و مفاهیم روابط بین‌الملل از جمله امنیت منجر شده و از خلال روند کنونی، به دنبال پیش‌بینی آینده‌ی منطقه و نظام بین‌الملل بر اساس سناریوهای محتمل است؛ چرا که «سناریوها، توصیف موقعیت‌های آینده و حوادث ممکن در آن موقعیت‌ها هستند به گونه‌ای که شخص بتواند از موقعیت کنونی خود به سمت آینده‌های جایگزین حرکت نماید» (اسماعیل پور و بافرانی، ۱۴۰۱: ۹۸). علاوه بر این، نباید فراموش کرد که سناریو فقط به دنبال شناسایی محتمل‌ترین آینده یا همان شناسایی آینده‌های مطلوب و نامطلوب (خوشبینانه و بدبینانه) نیست؛ زیرا کارکرد اصلی آن شناسایی آینده‌های متنوع و باورپذیر همراه با پیامدهای مرتبط با آنها در صورت تحقق می‌باشد.

از جمله رویکردهای اصلی در مطالعه‌ی آینده، تحلیل روندهاست. روندها یا تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در طول زمان، بر استمرار تاریخی و زمانی تأکید دارند و از گذشته آغاز شده و تا آینده ادامه پیدا می‌کنند. سه عامل دیگر در شکل‌گیری آینده عبارتند از رویدادها (که بر گسست تاریخی تأکید دارند)، تصاویر (برداشت‌ها و خواست افراد و گروه‌ها از آینده) و اقدامات (آنچه بر اساس تصاویر بازیگران مختلف از آینده پدید می‌آید) (اسماعیل پور و بافرانی، ۱۴۰۱: ۱۰۱). در مقاله‌ی حاضر، ترسیم سناریوهای مرتبط با استفاده‌ی احتمالی روسیه از تسلیحات هسته‌ای در جنگ اوکراین بر اساس تحلیل روندها صورت گرفته و در همان حال، بر نقش رویدادها، تصاویر و بازیگران بحران مزبور به مثابه دیگر متغیرهای تاثیرگذار نیز تأکید می‌شود. بنابراین مبنای استفاده از سناریونویسی در رابطه با آینده‌ی منطقه و نظام بین‌الملل در پرتو جنگ اوکراین با تأکید بر مولفه‌ی استفاده از تسلیحات هسته‌ای توسط روسیه است. هر چند روسیه تا امروز، جز در چند مورد، به سمت تسلیحات هسته‌ای حرکت نکرده است، اما این نگرانی وجود دارد که در صورت وخیم‌تر شدن اوضاع یا ورود درگیری به فاز جدید، این احتمال محقق شود. فلذا با توجه به اهمیت موضوع، مؤلف مقاله‌ی حاضر تلاش کرده است تا با بررسی لایه‌های مولفه‌ی مذکور، تاثیرات و پیامدهای جنگ اوکراین را بر امنیت منطقه و نظام بین‌الملل از زوایای مختلف مطالعه کرده و بعضی از سناریوهای محتمل در این رابطه را ارائه دهد.

۱- ادبیات تحقیق

کولایی و صداقت (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «بحران اوکراین و آیین نظامی روسیه» به این موضوع پرداخته‌اند که اوکراین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خود به عنوان محل تلاقی شرق و غرب، ظرفیت‌های صنعتی و پیشینه‌ی تاریخی در منطقه‌ی اوراسیا اهمیت زیادی دارد. همین ویژگی‌های منحصر به فرد و همچنین بافت قومیتی دو پاره‌ی آن، این کشور را به محلی برای برخورد و رقابت شرق و غرب تبدیل کرده است. به اعتقاد نویسندگان، تلاش غرب برای نفوذ در اوکراین در قالب‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی - نظامی و ادغام این کشور در ساختارهای غربی سبب افزایش احساس تهدید و ناامنی در روسیه و به کارگیری رویکرد تهاجمی در این کشور شده که البته به رویارویی همه‌جانبه منجر نخواهد شد.

وثوقی و خیری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «اکراین: عرصه تقابل غرب و روسیه»، تلاش کرده‌اند که حمله‌ی روسیه به اوکراین و اشغال کریمه و تحولات پس از آن را مورد بررسی قرار دهند. جدایی کریمه از اوکراین و الحاق دوباره‌ی آن به قلمروی فدراسیون روسیه نتیجه‌ی رقابت‌های سیاسی، نظامی و ژئوپلیتیک غرب و روسیه تحت رهبری پوتین است. روسیه در این تقابل به دنبال بسط هرچه بیشتر حوزه‌ی نفوذ خود در منطقه‌ی خارج نزدیک می‌باشد که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی آن را از دست داده بود. بحران اوکراین موازنه‌ی قدرت را به نفع غرب تغییر داد و به تقویت اتحادیه‌ی اروپا و گسترش مرزهای ناتو منجر شد. در واقع، روسیه بازنده‌ی ژئوپلیتیک این بحران به شمار می‌رود؛ زیرا بدون حضور اوکراین تلاش‌های این کشور برای احیای امپراطوری، فاقد نفوذ ژئوپلیتیک خواهد بود.

دهشیر (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست خارجی روسیه در اوکراین: گریزناپذیری بحران»، به این موضوع پرداخته که پیشنهاد آمریکا در سال ۲۰۰۸ برای الحاق اوکراین به ناتو در راستای ادغام این کشور در بخش نظامی اروپا و اقدامات بروکسل برای عضویت اوکراین در اتحادیه‌ی اروپا به منظور یکپارچگی این کشور در بخش اقتصادی اروپا، حساسیت فراوانی را در میان رهبران روسیه به وجود آورد. با توجه به حاکمیت منطق ارضی قدرت در میان تصمیم‌گیرندگان روسی واضح بود که تلاش برای الحاق و یکپارچگی اوکراین در منظومه‌های نظامی و اقتصادی اروپا به شدت به تشدید حس ناامنی تاریخی در میان نخبگان حاکم در مسکو دامن می‌زند.

ری تی^۷ (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «نظم جهانی پس از بحران اوکراین: آینده‌های جایگزین در اقتصاد سیاسی بین‌المللی»^۸، به بحران اوکراین بر اساس پیامدهای آن و آینده‌های جایگزین بر اساس اتحاد نیروهای اقتصادی و سیاسی در جهان، می‌پردازد. به اعتقاد نویسنده، آینده‌ی پیش رو که چالش‌ها را به چشم‌انداز تبدیل می‌کند دال بر توسعه‌ی فراگیر بحران اوکراین در جهان در پایان و سناریوهای زیر است: (۱) هژمون تک‌قطبی تسلط خود را بر اقتصاد جهانی حفظ می‌کند؛ (۲) ایجاد نظم جدید جهانی پس از جنگ سرد؛ (۳) ظهور چین و روسیه به عنوان مراکز جدید قدرت اقتصادی جهانی؛ (۴) ایجاد جهان چندقطبی غیر متعهد (کشورهای غیر متعهد آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین).

کُرتونف^۹ (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «ترمیم، اصلاح یا انقلاب؟ نقشه‌هایی برای نظم جهانی پس از درگیری روسیه و اوکراین»^{۱۰}، به گمانه‌زنی در مورد این که چگونه تحولات ناشی از جنگ اوکراین ممکن است بر ثبات استراتژیک بین‌المللی و نهادهای اصلی حاکمیت جهانی تاثیر می‌گذارند، می‌پردازد و سه سناریو را مطرح می‌سازد: «بازیابی»، «اصلاح‌سازی» و «انقلاب». نویسنده، این سه سناریو را نه لزوماً به عنوان جایگزین، بلکه به عنوان مراحل متوالی سیستم در نظر می‌گیرد.

خودایخولوا^{۱۱} و همکاران (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «پیامدها و تاثیرات اقتصادی جنگ روسیه - اوکراین»^{۱۲}، به این موضوع پرداخته‌اند که از زمان پایان جنگ سرد، تحریم‌ها علیه روسیه شدیدترین و پرهزینه‌ترین تحریم‌ها بر روی این اقتصاد بزرگ بوده است و از نظر سرعت، گستردگی و هماهنگی جهانی، بی‌سابقه هستند که خطر ناشی از آسیب‌پذیری مالی و عملیاتی فرامرزی را نیز تشدید می‌کنند.

نوآوری مقاله‌ی حاضر در تمرکز بر مقوله‌ی تسلیحات هسته‌ای و استفاده‌ی احتمالی روسیه از آن در پیشبرد جنگ و ارائه‌ی سناریوهای مربوطه است که گمانه‌زنی‌ها در قبال آینده را امکان‌پذیر می‌سازد.

۲- چارچوب نظری: رئالیسم تهاجمی

7. Rey Ty

8. Post-Ukraine-Crisis World Order: Alternative Futures in the International Political Economy

9. Kortunov

10. Restoration, reformation, or revolution? Blueprints for the world order after the Russia-Ukraine conflict

11. Khudaykhulova

12. Economic Consequences and Implications of Ukraine-Russia War

به طور کلی می‌توان پنج اصل برای رئالیسم تهاجمی در نظر گرفت:

- ۱) اساس روابط بین‌الملل هرج و مرج (آناژشی) است که علت آن، عدم وجود یک دولت جهانی می‌باشد که روابط بین دولت‌ها را تنظیم کرده و امنیت آنها را تضمین می‌کند. بدون وجود مقام بالاتر، دولت‌ها باید بقای خود را به تنهایی تضمین نمایند. بنابراین هرج و مرج به معنای رایج آن (آشفستگی) مد نظر نیست، بلکه باید آن را به عنوان نقطه‌ی مقابل نظام سلسله‌مراتب در نظر گرفت (Johnson and Thayer, 2016: 1-26).
- ۲) همه‌ی دولت‌ها دارای قابلیت‌های تهاجمی هستند و این توان را دارند تا از زور استفاده کرده و به کشورهای دیگر آسیب رسانده یا حتی موجب نابودی آنها شوند.
- ۳) دولت‌ها هرگز نمی‌توانند از نیات سایر کشورها مطمئن باشند و دانستن مقاصد رهبران فعلی یک کشور دیگر، امری دشوار بوده و غیرممکن است بدانیم که این نیات در آینده چه خواهند شد.
- ۴) هدف اولیه‌ی دولت‌ها، بقا می‌باشد. در واقع اگر دولت‌ها نابود شوند دیگر قادر به تحقق اهداف و خواسته‌های اتباع خود نبوده و در نتیجه نمی‌توانند حیات آنها را تضمین نمایند. این نگرانی همیشگی برای بقا به این معناست که چرا امنیت موضوع اصلی روابط بین‌الملل است.
- ۵) دولت‌ها بازیگران منطقی هستند. آنها ظرفیت‌ها و استراتژی‌های سایر دولت‌ها را در نظر گرفته و از طریق استراتژی‌های خود و با هدف بقا، به آنها پاسخ می‌دهند. همچنین دائماً نسبت به هزینه‌ها و فواید اقدامات خود، دست به محاسبه می‌زنند (Mearsheimer, 2009: 241-256).

بر اساس این پنج اصل، نظریه‌ی رئالیسم تهاجمی شکل می‌گیرد. دولت‌ها در یک سیستم آنارشیک زندگی می‌کنند که در آن همتایان‌شان دارای ظرفیتی هستند که می‌تواند بقای آنها را تهدید کند. با توجه به این که شناخت مقاصد همتایان یا درخواست تجدیدنظر از جانب یک مقام بالاتر ممکن نیست، هر دولت موظف است تا امنیت خود را تضمین نماید که این امر شامل استفاده از نیروهای مسلح نیز می‌شود. هر اندازه قدرت نظامی یک دولت بیشتر باشد بهتر می‌تواند دولت‌های بالقوه متجاوز را منصرف کند و اگر بازدارندگی وی با شکست مواجه شود، دولت‌های نامبرده توانایی بیشتری برای پیروزی در جنگ خواهند داشت. اگر هم دولتی نتواند یک ارتش که به اندازه‌ی کافی قدرتمند باشد بسازد، لازم است به دنبال متحدانی برای جبران این ضعف باشد. این پدیده توازن قوا^{۱۳} نامیده می‌شود. بر طبق نظر والتز، باید بین توازن خارجی^{۱۴} که از طریق یافتن متحدان انجام می‌شود و توازن داخلی^{۱۵} که توسط دولت و به خصوص نیروی نظامی وی محقق می‌شود تمایز برقرار نمود (Waltz, 1979: 118).

به طور طبیعی، قدرت به شیوه‌ی مساوی توزیع نمی‌شود. برخی از دولت‌ها با توجه به جمعیت، اقتصاد یا منابع خود، توانایی بیشتری در توسعه‌ی قدرت نظامی خود نسبت به دیگران دارند. قوی‌ترین این دولت‌ها شامل قدرت‌های بزرگ می‌شوند که توان نظامی کافی برای مقابله با قدرتمندترین دولت‌ها در سیستم را داشته یا حداقل قادر به تحمیل یک جنگ فرسایشی به آنها هستند. همچنین قدرت‌های بزرگ باید دارای زرادخانه‌ی هسته‌ای قوی باشند که ظرفیت آنها را در اعمال دومین ضربه تضمین نماید. مرشایمر در این رابطه می‌نویسد: «برای واجد شرایط شدن به عنوان قدرت بزرگ، یک دولت باید توان و ظرفیت نظامی کافی برای انجام مبارزات جدی در قالب جنگ متعارف همه‌جانبه علیه قدرتمندترین دولت‌های جهان در اختیار داشته باشد. دولت نامزد نیازی به داشتن توانایی برای شکست دادن دولت پیشرو ندارد، بلکه باید چشم‌انداز معقولی برای تغییر درگیری به یک جنگ فرسایشی داشته باشد که از طریق آن دولت مسلط را به شدت تضعیف کند، حتی اگر این دولت مسلط در نهایت

13. Balance of power

14. External balancing

15. Internal balancing

برنده‌ی جنگ باشد. در عصر هسته‌ای، قدرت‌های بزرگ باید دارای توان بازدارندگی هسته‌ای باشند تا بدین طریق در مقابل حمله‌ی اتمی علیه خود و همچنین نیروهای متعارف مهیب، قدرت مقابله داشته باشند» (Mearsheimer, 2014: 5).

تعداد قدرت‌های اصلی، قطبیت سیستم را مشخص می‌کند. در سیستم تک‌قطبی، تنها قدرت بزرگ، تک‌قطبی است؛ در سیستم دوقطبی، دو قدرت بزرگ؛ در سیستم سه‌قطبی، سه قدرت بزرگ و در سیستم چندقطبی، چهار یا چند قدرت بزرگ. ثورثالیست‌ها عموماً بر سر این نکته توافق دارند که سیستم‌های دوقطبی طبیعتاً صلح‌آمیزتر از سیستم‌های چندقطبی هستند.

لازم به ذکر است که این ایده ریشه در تجربه‌ی دوقطبی جنگ سرد دارد. این دوقطبی بودن، بر خلاف موارد قبلی، با بازدارندگی ارائه‌شده توسط مالکیت متقابل تسلیحات هسته‌ای مشخص می‌شود. بنابراین استفاده از رقابت آمریکا و شوروی به عنوان موردی که نماینده‌ی پویایی خاص دوقطبی بدون مقابله با عامل هسته‌ای است، امری دشوار می‌باشد. به طور کلی می‌توان چنین اظهار داشت که بر طبق رئالیسم تهاجمی، دولت‌ها دیر یا زود متوجه می‌شوند که کارآمدترین راه برای تضمین بقا در آنارشی، به حداکثر رساندن قدرت نسبی خود با هدف نهایی تبدیل شدن به قوی‌ترین قدرت، یعنی یک هژمون است. با این حال، همه‌ی دولت‌ها نمی‌توانند همزمان قدرت نسبی خود را به حداکثر برسانند و بنابراین، مقدر است که نظام دولتی تا زمانی که وضعیت آنارشیک است، عرصه‌ی رقابت امنیتی بی‌امان باشد (Mearsheimer 2014: Chapter 2).

۳- جنگ اوکراین و پیامدهای ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک آن

در صبح روز ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، ولادیمیر پوتین یک «عملیات نظامی ویژه» را برای «غیر نظامی کردن» و «نازی‌زدایی» از اوکراین آغاز کرد (Makowski, 2022). به اعتقاد پوتین، روسیه بایستی مطمئن شود که اوکراین نباید به ناتو بپیوندد و مواضع ملی این کشور نیز نباید بر اساس این خواست شکل بگیرند. این امر از اینجا ناشی می‌شود که بر طبق نظر کرملین، ایالات متحده و متحدانش از اوکراین برای راه‌اندازی تسلیحات و پایگاه‌های نظامی برای حملات احتمالی به روسیه، استفاده خواهند کرد. در نتیجه، روسیه مصر بوده که اوکراین نباید اجازه‌ی پیوستن به ناتو را داشته باشد؛ زیرا این اتفاق به معنای به خطر افتادن حاکمیت، صلح و استقلال روسیه است. از سوی دیگر، ایالات متحده و غرب و همچنین ناتو قبل و بعد از جنگ اظهار داشته‌اند که چون اوکراین کشوری مستقل است، باید به آن اجازه داده شود تا خودش درباره‌ی پیوستن به ناتو تصمیم بگیرد (Oualaalou, 2022).

جنگ اوکراین در سطح نزاع بین این دو کشور محدود نمانده و پیامدهای ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک آن به آرامی نظام بین‌الملل را متاثر ساخته‌اند و البته این روند همچنان ادامه دارد:

در حوزه‌ی ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک:

- ۱) تغییر در مولفه‌های مربوط به تامین امنیت فضای منطقه‌ای که در صورت پیروزی روسیه، با افزایش قدرت هژمونیک این کشور توأم است؛ زیرا امنیت روسیه مساوی با امنیت اوکراین است و تنها فاصله موجود بین روسیه و اروپا، دو کشور اوکراین و بلاروس هستند. ضمناً با توجه به سرنوشت کریمه، مسئله‌ی دریای سیاه و نوار ساحلی آن به عنوان عرصه تقابل بین روسیه و اوکراین مطرح خواهد گردید (Welt, 2022).
- ۲) ناتو و آمریکا که برای مقابله با روسیه به نصب سیستم ضد موشکی و مراکز رادار پیشرفته در کشورهای شرقی عضو ناتو مبادرت ورزیده‌اند، این اقدامات را تشدید خواهند کرد که این کار ممکن است عکس‌العمل روسیه را به دنبال داشته باشد.
- ۳) در صورت استفاده از تسلیحات هسته‌ای، احتمال مداخله‌ی نظامی مشابه از جانب ایالات متحده و ناتو وجود داشته و در نتیجه با منسوخ شدن استراتژی بازدارندگی، جنگ در ابعاد جهانی تشدید پیدا می‌کند.

۴) سناریوهای محتمل بر روابط قدرت‌های منطقه‌ای مانند ایران، عربستان و ترکیه، هم با غرب و هم با روسیه، تأثیرات کوتاه‌مدت و بلندمدت خواهند داشت و امکان برهم خوردن توازن قوا در مناطق کلیدی (دریای سیاه، قفقاز و غیره) و تأثیرپذیری مناطق دیگر مانند خلیج فارس وجود دارد.
در حوزه‌ی ژئواکونومیک:

۱) جنگ اوکراین با اختلال در بازارهای انرژی (تأثیر بر بازار جهانی نفت و گاز)، به کمبود، افزایش بهای انرژی و تورم منجر می‌شود. استفاده‌ی روسیه از انرژی، به ویژه گاز، را نباید فراموش کرد؛ چون روسیه تامین‌کننده‌ی اصلی گاز اروپاست و می‌تواند از آن به عنوان اهرم فشار استفاده کند (Tampubolon, 2022).

۲) به دلیل اهمیت کلیدی روسیه و اوکراین در بازار جهانی غلات، جنگ این دو کشور بر امنیت غذایی در سطح بین‌المللی تأثیرگذار خواهد بود. ضمناً امکان استفاده‌ی روسیه از گندم به عنوان سلاح وجود دارد که ممکن است بر اقتصاد آفریقا تأثیر سوء داشته باشد (Mhlanga and Vdhlovu, 2013).

۳) تحریم‌های اقتصادی و سیاسی غرب علیه روسیه، بازار انرژی و غذا را دچار مشکلات جدی خواهد کرد. هر چند تا امروز، ابتکار عمل برای ترویج صادرات باعث شده تا تنش برای مثال در بازار جهانی کشاورزی محدود شود. با این حال، در صورت بروز سایر عوامل موثر (افزایش دلار آمریکا، تغییرات اقلیمی و غیره)، امکان افزایش قیمت‌ها وجود دارد.

۴) اختلال در روابط تجاری در سطح بین‌المللی.

۴- وضعیت کنونی جنگ اوکراین و سناریوی کلی درباره‌ی صلح و ثبات جهانی

روسیه، پس از شکست در تسخیر سریع کیف، در اهداف خود بازنگری کرده است و می‌کوشد تا توان جنگی خود را در مناطق دونباس و در امتداد دریای سیاه، مجدداً سازماندهی نماید. اما الحاق چهار استان این منطقه بر حفظ اهداف بلندپروازانه سیاسی و نظامی روسیه دلالت دارد. در واقع آینده‌ی سیاسی پوتین با نتیجه‌ای که او از جنگ به دست می‌آورد، مرتبط است. بنابراین پذیرش جنگ برای او مشکل به نظر می‌رسد.

در اوکراین، زلنسکی خواهان احیای تمامیت ارضی اوکراین قبل از سال ۲۰۱۴ است. در ابتدای اکتبر، با تصویب فرمانی دال بر مخالفت با مذاکره با پوتین، زلنسکی در یک طرح صلح ۱۰ ماده‌ای، خواهان پرداخت کامل غرامت توسط روسیه و حضور رهبران این کشور در برابر دادگاه جنگی شد (Zelensky's 10-point peace plan, October 11, 2022). این موضع مورد حمایت متحدان اوکراین است که حامیان سرسخت علیه مسکو محسوب می‌شوند و کشورهای بالتیک، لهستان و بریتانیا را در بر می‌گیرد. حفظ موضع سازش‌ناپذیر در قبال روسیه می‌تواند توسط کشورهای اروپایی به عنوان وسیله‌ای برای عدم باخت در صحنه بین‌المللی تلقی شود؛ آن هم زمانی که حمایت گسترده از اوکراین، به یک موضع با بالاترین میزان توافق تبدیل شده است. با این حال، هزینه‌های هنگفت جنگ بدون وجود چشم‌انداز تسخیر مجدد قابل توجه می‌تواند در نهایت رئیس‌جمهور اوکراین را به سمت سازشگری در جاه‌طلبی‌های خود برای بازگرداندن تمامیت ارضی کشورش بکشاند.

حفظ تلاش برای جنگ و توانایی اوکراین برای مهار نیروهای روسی و یا حتی انجام حملات متقابل جدید، به تداوم حمایت غرب بستگی دارد که می‌تواند برای فتح مجدد کریمه یک خط قرمز ایجاد نماید تا از این طریق خطر تشدید درگیری را محدود سازد. ماهیت مترقی مرتبط با افزایش حمایت نظامی ناتو تاکنون نقش کلیدی در حفظ این تشدید درگیری و کنترل آن از طریق اهرم‌های فشار اضافی، نقش داشته باشد. در حالی که آمریکا مدت‌هاست که تمایلی به ارسال موشک‌اندازهای هیمارس^{۱۶} برای ضربه زدن عمیق به سیستم روسیه ندارد، بر سر تحویل تجهیزات نمادین مانند تانک تاکنون توافق شده است و هواپیماهای جنگی دیگر در میان برخی از متحدان، تابو به نظر نمی‌رسند و در نتیجه امکان تحویل آنها به اوکراین وجود دارد.

منطق به اصطلاح «هزینه‌های غیرقابل جبران» به ناتو فشار می‌آورد تا پشتیبانی خود را سرعت ببخشد، به ویژه در لحظه‌ای تعیین‌کننده که در آن به نظر می‌رسد اوکراین در برابر افزایش قدرت سیستم نظامی روسیه آسیب‌پذیر است. برای ایالات متحده، تضعیف پایدار پتانسیل نظامی روسیه اجازه‌ی مراقبت از امنیت اروپا در میان‌مدت را می‌دهد، در حالی که دغدغه‌های استراتژیک آنها می‌تواند منجر به چرخش به سمت چین شود.

۵- جنگ اوکراین در پرتو تسلیحات هسته‌ای

جنگ روسیه علیه اوکراین از بسیاری جهات یک درگیری هسته‌ای محسوب می‌شود که می‌توان برای آن پنج بُعد مختلف در نظر گرفت:

- ۱) پناهگاه تهاجمی: روسیه با اتکا به ظرفیت هسته‌ای خود، برای انجام عملیات تهاجمی بزرگ مجاز شناخته می‌شود؛
- ۲) ادعای پوتین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ (زمان اعلام جنگ) مبنی بر این که اوکراین به داشتن سلاح‌های هسته‌ای تمایل دارد؛
- ۳) همه‌پرسی قانون اساسی بلاروس (۲۷ فوریه ۲۰۲۲) که عملاً مجوز استقرار سلاح‌های هسته‌ای روسیه در خاک این کشور را صادر کرده است؛
- ۴) نگرانی‌های ناشی از عملیات نظامی در اطراف نیروگاه‌های هسته‌ای اوکراین (چرنوبیل، زاپوریژیا) که به نظر نمی‌رسد انگیزه‌ی آن، ایجاد یک حادثه‌ی رادیولوژیک عمدی باشد؛
- ۵) اشاره‌های متعدد صریح و ضمنی پوتین به قدرت بازدارندگی هسته‌ای روسیه و تصمیم وی در ۲۷ فوریه ۲۰۲۲ به تغییر وضعیت نیروهای استراتژیک (Tertrais, 2022).

۵-۱- جنگ اوکراین و بازدارندگی هسته‌ای

به نظر می‌رسد روسیه با کارت «پناهگاه تهاجمی» بازی می‌کند، اما بازدارندگی هسته‌ای تا امروز به خوبی کارکرد داشته است (Lewis and Stein, 2022). نیروهای مسلح روسیه به پایگاه‌های واقع در خاک ناتو حمله نمی‌کنند و استفاده از سلاح‌های شیمیایی تا امروز کشف نشده است. ناتو نیز مستقیماً با روسیه مقابله نکرده است. هیچ منطقه‌ی پرواز ممنوع نیز تا حالا ایجاد نشده است. این وضعیت بحران‌های آشکار جنگ سرد (کره، ویتنام و خاورمیانه) را به یاد می‌آورد. پس می‌توان گفت که جنگ اوکراین بازدارندگی هسته‌ای را که تعامل در عین تجدید خطرات را امکان‌پذیر می‌سازد، تشدید می‌کند. در واقع محدودیت‌های خاصی در هر دو طرف به چشم می‌خورد که باید آنها را تحلیل کرد.

۵-۲- موضع روسیه

از جانب روسیه، این اعتقاد که مسکو یک تهدید هسته‌ای سریع است، چالش‌برانگیز به نظر می‌رسد. در واقع نمی‌توان از تضاد بین خشونت ارتش روسیه و سیاست بازدارندگی این کشور در دوران بحران و جنگ اوکراین، غافل شد. اگر مفسران روس در این رابطه اظهارات تحریک‌آمیزی را تکرار کرده‌اند، رهبران سیاسی این کشور اکثر اوقات به تذکرات و هشدارهای لفظی مبنی بر اقدامات بازدارنده که مشتمل بر بیان مفاد دکترین رسمی یا میزان توانایی‌های روسیه است، بسنده نموده‌اند. در این مورد می‌توان به سخنرانی پوتین در ۲۴ فوریه اشاره کرد:

«مهم نیست که چه کسی تلاش می‌کند تا بر سر راه ما قرار بگیرد یا به طور علنی تهدیدی برای کشور یا مردم ما باشد. آنها باید بدانند که روسیه فوراً پاسخ خواهد داد و عواقب آن چنان خواهد بود که در تمام تاریخ خودتان به چشم ندیده‌اید. هر اتفاقی که بیفتد، ما برای آن آماده هستیم. همه‌ی تصمیمات لازم در این خصوص اتخاذ شده است. امیدوارم سخنان من شنیده شود» (McGee and Calzonetti, 2022).

سخنگوی کرملین نیز که در ۲۲ مارس ۲۰۲۲ با سی‌ان‌ان مصاحبه کرد، اظهار داشت که روسیه تنها در صورت «تهدید وجودی» برای کشورش از سلاح‌های هسته‌ای استفاده خواهد کرد. چند روز بعد از این مصاحبه، وی ادعا کرد که «هیچکس به فکر استفاده یا حتی ایده‌ی استفاده از سلاح هسته‌ای» نیست. همچنین در ۲۹ آوریل ۲۰۲۲، پوتین اظهار داشت: «اجازه دهید یک بار دیگر بگویم: هر کسی که قصد مداخله از خارج با ایجاد یک تهدید استراتژیک غیرقابل قبول علیه روسیه را دارد باید بداند که حملات تلافی‌جویانه‌ی ما سریع خواهد بود. ما ابزارهای مناسبی در اختیار داریم، ابزارهایی که هیچ کس دیگری در اختیار ندارد. این بلوف نیست: در صورت لزوم از آنها استفاده خواهیم کرد. و من می‌خواهم که همه بدانند: تمام تصمیمات در این زمینه گرفته شده است» (En.kremlin.ru, April 29, 2022).

با وجود این، هیچ تغییر آشکاری در وضعیت نیروهای هسته‌ای روسیه ایجاد نشده است. حتی تصمیم‌گیری تبلیغاتی در ۲۷ فوریه بیشتر شامل افزایش ساده‌ی حضور کارکنان دائمی در ستاد نیروهای راهبردی بود و نه یک هشدار. مقامات آمریکایی در این مورد اظهار داشتند که آنها چیزی ندیده‌اند که به تنظیم وضعیت هسته‌ای وادارشان سازد. به همین دلیل جرج بایدن، رئیس‌جمهور آمریکا در نیویورک تایمز منتشر اعلام کرد: «ما هیچ نشانه‌ای مبنی بر این که روسیه قصد استفاده از سلاح هسته‌ای در اوکراین دارد را مشاهده نکرده‌ایم» (Biden, 2022).

مسکو دومین رزمایش گروم^{۱۷} را در اواسط فوریه ۲۰۲۲ انجام داد که شامل «بازدارندگی استراتژیک» به عنوان یک کل (از جمله تسلیحات غیرهسته‌ای) می‌شود. علاوه بر این، آزمایش موشک سارمات^{۱۸} در ۲۰ آوریل ظاهراً جزئی از برنامه‌ی اعتبارسنجی موشکی عادی موشک بوده است؛ امری که شامل پرواز یک هواپیمای ایلوشین-۸۰ ماکسدوم^{۱۹} بر فراز مسکو (که از سال ۲۰۱۰ دیده نشده بود) و نیز تمرین با موشک‌های اسکندر^{۲۰} در کالینینگراد^{۲۱} نیز می‌شود، بدون اینکه ظرفیت هسته‌ای این سلاح‌ها معلوم باشد (Tertrais, 2022).

۵-۳- موضع غرب

در سمت غرب، خویشتنداری حاکم است. هیچ یک از سه قدرت هسته‌ای اتحادیه‌ی آتلانتیک به اقدامات یا اظهارات تحریک‌آمیز متوسل نشده است و همه تلاش می‌کنند تا از شعله‌ورتر شدن مناقشه‌ی هسته‌ای کم کنند. در فرانسه وزیر امور خارجه به ذکر این نکته اکتفا کرد که ناتو یک ائتلاف هسته‌ای نیز هست. در مورد ایالات متحده، این کشور آزمایش موشک قاره‌پیمای زمین به زمین را به تعویق انداخت و به آزمایش موشک مافوق صوت مبادرت نورزید. علاوه بر این، کشورهای غربی همچنان در تلاش هستند تا مسکو را از توسل به تسلیحات شیمیایی منصرف کنند و برای این کار از اصطلاح «خط قرمز» استفاده می‌کنند یا مانند بایدن اظهار می‌دارند که در غیر این صورت، روسیه بهای سنگینی برای این کار خواهد پرداخت (Crawford, 2022).

۵-۴- تهدید وجودی روسیه و خطر جنگ هسته‌ای

با توجه به بیانیه‌های مکرر روسیه، به نظر می‌رسد خطر استفاده از سلاح‌های هسته‌ای ضعیف باشد، مگر اینکه تشدید احتمالی درگیری مسکو را به ارزیابی این مسئله وادار کند که تهدیدی با ماهیت «وجودی» برای روسیه در کار است. بر اساس بیانیه‌ها و نشریه‌های رسمی روسی و نیز از تمرینات نظامی این کشور، آستانه‌ی توان هسته‌ای روسیه در مقایسه با دهه‌ی ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ افزایش یافته است. چهار آستانه‌ی ممکن در نظر گرفته شده است:

17. Grom

18. Sarmat

19. Ilyouchine-80 Maxdome

20. Iskandar

21. Kaliningrad

- ۱) تشخیص حمله‌ی موشکی علیه خاک روسیه (پرتاب در حالت آماده‌باش)؛
- ۲) حمله یا رفتار هسته‌ای با سایر سلاح‌های کشتار جمعی علیه روسیه یا متحدانش انجام شود؛
- ۳) حملاتی که منجر به فلج شدن سیستم فرماندهی و کنترل روسیه شود؛
- ۴) حمله‌ی متعارف که موجودیت روسیه را تهدید کند (Tertrais, 2022).

درگیری باید برای روسیه «قابل قبول» باشد و نه «مطلوب». اگر رزمایش‌های بزرگ روسیه استفاده از وسایل متعدد دوگانه، هوازی و بالستیک و به طور موازی تمرین نیروهای استراتژیک را مجاز بشمارند، به نظر نمی‌رسد نمونه‌ی اخیر از شبیه‌سازی مشخص از استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در طول این تمرینات وجود داشته باشد. اگر در ظاهر، هیچ یک از چهار وضعیت ذکر شده در بالا قابل اجرا نباشند، باید توجه داشت که «حیات روسیه» می‌تواند از دیدگاه پوتین تعریف نسبتاً گسترده‌ای داشته باشد و در ضمن برخی بیانیه‌های غربی ممکن است بر عصبانیت مسکو افزوده باشند. به نظر می‌رسد پوتین در سخنرانی خود در ۲۴ فوریه این سیاست را نشان داده که جهان غرب قبلاً برای موجودیت این دولت خطر ایجاد کرده است: «ایالات متحده و متحدان آن سیاست مهار روسیه را با منافع ژئوپلیتیک آشکار در سر دارند. بنابراین، برای کشور ما، مسئله‌ی مرگ و زندگی در میان است که ما را درگیر آینده‌ی تاریخی به عنوان یک ملت می‌کند. این اغراق نیست، بلکه یک واقعیت است. این یک تهدید واقعی نه تنها علیه منافع ما بلکه علیه موجودیت دولت ما و حاکمیت آن است. این خط قرمزی است که در مناسبات مختلف از آن صحبت کرده‌ایم. آنها از این خط قرمز عبور کرده‌اند» (En.kremlin.ru, February 24, 2022).

سه روز بعد، پوتین از دولت‌های اصلی غرب انتقاد کرد که به اعمال تحریم‌ها علیه روسیه بسنده نمی‌کنند و «به لفاظی تهاجمی» روی آورده‌اند. در نتیجه تصمیم وی این است که وضعیت نیروها را اصلاح کند. این بیانیه که بدون شک عمداً رسانه‌ای شد بخشی از زمینه‌ای بود که قبلاً تا حد زیادی درگیر مسئله‌ی هسته‌ای شده بود، اما توجه تمام جهان را کاملاً به خود جلب نکرده بود. کلمات انتخاب شده («رژیم رزمی ویژه») تعابیر متعددی را به وجود آورده است، اما توضیحاتی که متعاقباً توسط وزیر دفاع روسیه ارائه شد، این فرضیه را پررنگ می‌کند که روس‌ها طرفدار تفسیر نسبتاً نمایشی از این تصمیم هستند. همانطور که روند مشابه پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و در قبال مسئله‌ی پدافند ضد هوایی صادق بود، بحث بر سر افزایش قابل توجه تعداد پرسنلی بود که به طور دائم در بین کارکنان نیروهای استراتژیک زمینی و دریایی کار می‌کنند (Reuters, March 1, 2022). به عبارت دیگر، سردرگمی به وجود آمده بیشتر نتیجه‌ی برگزاری رزمایش توسط همین نیروها بوده است.

با این حال، بیانیه‌های پوتین می‌تواند این احساس را ایجاد کند که وقتی پای منافع حیاتی این کشور در میان باشد، مسئله دیگر صرفاً یک بلوف هسته‌ای محسوب نمی‌شود؛ هر چند لحن سخنان پوتین و تاکید وی بر واقعیت وجودی روسیه و تهدید آن از جانب غرب، فقط می‌تواند هشدارآمیز تلقی شود و نه بیشتر. از سوی دیگر، روسیه بارها به وضوح نشان داده است که هر گونه حمله (حتی غیرهسته‌ای) علیه خاک این کشور و از جمله کریمه، می‌تواند بخشی از همان تهدید وجودی قرار بگیرد. در نشست خبری پوتین در ۷ فوریه که پس از دیدار با رئیس جمهور فرانسه برگزار شد، وی اعلام کرد که «اگر اوکراین به ناتو پیوست و تصمیم گرفت کریمه را به زور پس بگیرد، کشورهای اروپایی به طور خودکار به درگیری نظامی با روسیه کشیده خواهند شد»؛ «یکی از اصلی‌ترین قدرت‌های هسته‌ای جهان که از نظر پیشرفت نیروهای هسته‌ای بر بسیاری از این کشورها برتری دارد» در معرض خطر درگیری قرار بگیرد که در آن «برنده‌ای وجود نخواهد داشت» (En.kremlin.ru, February 7, 2022).

به عبارت دیگر، به نظر می‌رسد که اگر سناریوی حمله‌ی مستقیم علیه هر نقطه از خاک روسیه (از جمله کریمه) محقق باشد، در این صورت مفهوم «تهدید وجودی» برای روسیه واقعی به نظر رسیده و در نتیجه مسکو حق طبیعی خود می‌داند که از هر وسیله‌ای از جمله تسلیحات هسته‌ای علیه آن استفاده نماید (Tertrais, 2022).

۵-۵- پیامدهای بازدارندگی روسیه

در وهله‌ی نخست باید به این سؤال پاسخ داد که آیا بازدارندگی هسته‌ای به طور کلی در این مرحله از جنگ اوکراین تقویت شده است یا نه؟ آن چه مسلم به نظر می‌رسد این است که از بازدارندگی هسته‌ای مشروعیت‌زدایی نشده است، اما دادن پاسخ دقیق به این سؤال دشوار است، زیرا بستگی به برداشته‌ها از اثربخشی بازدارندگی هسته‌ای دارد.

از آنجایی که روسیه کشورهای ناتو را از مداخله‌ی نظامی مستقیم و حمله به روسیه منع می‌کند، پس بازدارندگی هسته‌ای به مثابه یک عامل قوی‌تر ظاهر می‌شود. کرملین به نوبه‌ی خود صراحتاً اعلام کرده است که اکنون قصد دارد با وعده‌ی نقش «اشتراک هسته‌ای» بلاروس، کم و بیش از ناتو تقلید کند که البته یکی از دلایل آن، دلسرد کردن لهستان از پیوستن به سازوکارهای ناتو می‌باشد. حتی در پایان ماه ژوئن، پوتین در دیدار با همتای بلاروسی خود، به تعداد سلاح‌ها (دویست عدد) و حامل‌هایی (دویست و پنجاه و هفت) اشاره کرد که می‌توانند قابلیت هسته‌ای هواپرد متحده‌ان غربی را تشکیل دهند (En.kremlin.ru, June 25, 2022). با این حال، به دلایل زیر شانس تحقق چنین ابتکاری دور از انتظار است:

- ۱) پوتین، با اشاره به توانایی هواپرد سوخو-۲۵، تمایلی به تشکیل مجدد توانایی هسته‌ای مدرن از خود نشان نداده است.
- ۲) آموزش خلبانان بلاروسی در این زمینه و نیز فعال کردن مجدد سایت‌های ذخیره‌سازی قدیمی از زمان اتحاد جماهیر شوروی تا امروز، امری ضروری است.
- ۳) ناکافی به نظر رسیدن اعتماد کرملین به بلاروس برای گام برداشتن در مسیر ذکر شده (Tertrais, 2022).

۵-۶- پیامدهای بازدارندگی غرب

مشخص نیست که بازدارندگی غرب با جنگ در اوکراین تقویت شود. مطمئناً می‌توان چنین اظهار داشت که موضع غرب توانست از حمله‌ی روسیه به کشورهای ناتو جلوگیری کند. در واقع، نگرش منطقی و متعادل کشورهای غربی در زمینه‌ی مسئله‌ی هسته‌ای بدون شک به خنثی کردن ظرفیت مسکو از مزایای هسته‌ای‌اش، کمک کرده‌اند. در مقابل، «بازدارندگی اقتصادی» (تهدید تحریم‌های عظیم در پاییز ۲۰۲۱) کارکردی نداشته است که دلیل آن به ویژه به عدم تقارن موضوعات و یا شاید به اعتقاد کرملین مبنی بر این که غرب نمی‌تواند یا نمی‌خواهد چنین تحریم‌های شدیدی را اعمال کند، باز می‌گردد.

اگر ظرفیت هسته‌ای روسیه مانع اصلی برای مشارکت بیشتر در حمایت غرب از اوکراین در نظر بگیریم، بازدارندگی هسته‌ای ممکن است ضعیف به نظر برسد. به عبارت دیگر، استفاده از بازدارندگی برای خنثی کردن اجبار نامطلوب، به درستی کار نخواهد کرد.

پژواک مباحثات مقامات آمریکایی در مورد واکنش ایالات متحده به استفاده از تسلیحات هسته‌ای، بر اعتبار بازدارندگی تأثیر می‌گذارد (Edelman and Miller, 2022). برای مثال، بایدن در ۳۱ مه اظهار داشت: «من می‌خواهم خیلی واضح بگویم: هر گونه استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در این درگیری، در هر مقیاسی که باشد، از نظر ما و سایر نقاط جهان کاملاً غیرقابل قبول خواهد بود و منجر به عواقب شدیدی خواهد شد» (Biden, 2022).

بازدارندگی گسترده‌ی اعمال شده در چارچوب ناتو با جنگ در اوکراین تقویت شد. آلمان فدرال با اعلام قصد خرید جنگنده - بمب‌افکن‌های اف ۳۵ آمریکایی، به وضوح تداوم در این منطقه را انتخاب کرده است. لهستان اعلام کرده که می‌تواند میزبان تسلیحات هسته‌ای آمریکا باشد (Croucher, 2022). ضمناً به دلیل تغییر در وضعیت بلاروس (رفراندوم قانون اساسی ۲۷ فوریه دال بر استقرار دوفاکتوی تسلیحات هسته‌ای در قلمرو آن کشور) و مستثنی کردن تعهدات ناتو در پایان دهه ۱۹۹۰، بحث در مورد تغییر احتمالی موقعیت هسته‌ای ناتو در شرق مطمئناً مطرح خواهد شد. علاوه بر این، در ژاپن نیز صداهایی دال بر به اشتراک‌گذاری هسته‌ای شنیده می‌شود (Dalton, 2022).

۵-۷- پیامدهای عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای

برگزاری اولین گردهمایی کشورهای عضو پیمان ممنوعیت جنگ‌افزارهای هسته‌ای^{۲۲} در ژوئن ۲۰۲۲ در بجنوبه‌ی جنگ اوکراین نشان داد که شکاف بین امیدهای ناشی از خلع سلاح جامعه‌ی جهانی و واقعیت‌های استراتژیک، قوی‌تر از همیشه است. در واقع، علی‌رغم اظهارات و درخواست‌های اصولی که در این گردهمایی بیان شد، تصور اینکه چگونه جنگ اوکراین می‌تواند اجازه دهد تا به گزینه‌ی خلع سلاح در آینده‌ی نزدیک فکر کنیم، دشوار به نظر می‌رسد. در مورد کنترل تسلیحات هسته‌ای، گفتگوی آمریکا و روسیه عملاً به بن‌بست رسیده است و طرح ایده‌ی ثبات استراتژیک فقط می‌تواند در کوتاه مدت از سر گرفته شود. علاوه بر این، ممکن است استقرار تسلیحات هسته‌ای روسیه در بلاروس وضعیتی را ایجاد کند که از اوایل دهه ۱۹۹۰ تاکنون دیده نشده است. مسلماً چنین استقرار تسلیحاتی می‌تواند موقعیت مسکو را که خواستار خروج تمام تسلیحات هسته‌ای از کشورهای خارجی است، خنثی سازد. اما سؤال این است که آیا اقدام مزبور کرملین را در موقعیت بهتری برای مذاکره در مورد تسلیحات غیر استراتژیک قرار نمی‌دهد؟ (Tertrais, 2022).

در مورد عدم اشاعه‌ی هسته‌ای، این بحث بار دیگر مطرح است که اگر اوکراین تسلیحات هسته‌ای خود را حفظ کرده بود، مورد تهاجم روسیه قرار نمی‌گرفت. طرفداران این نظر، به وضعیت عراق، لیبی و سوریه اشاره دارند. اما مخالفان معتقدند که این ایده به دو دلیل چندان معتبر نیست:

- ۱) شواهد دال بر این است که کیف احتمالاً نمی‌توانسته از این تسلیحات استفاده کند؛
- ۲) به سختی می‌توان گفت که حتی در صورت داشتن تسلیحات هسته‌ای، چگونه اوکراین می‌توانسته از وضعیت نابسامان کنونی فرار کند؛ زیرا در این صورت، قطعاً امکان نزدیک شدن این کشور به اتحادیه‌ی اروپا و ناتو و ادغام در آنها منتفی بود (Tertrais, 2022).

در هر صورت، کشورهایی هستند که با ذکر مثال اوکراین، در صورت لزوم رویکرد هسته‌ای خود را تقویت خواهند کرد و ممکن است کشورهای دیگر نیز از خود بپرسند که چرا آنها نباید به توان هسته‌ای دسترسی نداشته باشند. علاوه بر این، اگر ضمانت‌های امنیتی که ایالات متحده به متحدانش داده است دلیلی برای تضعیف خود از طریق جنگ اوکراین نداشته باشند، تضمین‌های داده شده در زمینه‌ی عدم اشاعه‌ی تسلیحات هسته‌ای (در چارچوب معاهده‌ی منع تسلیحات هسته‌ای و غیره) ممکن است ضعیف یا حتی نامشروع به نظر برسند (Levite, 2022).

۵-۸- تأثیرات استفاده‌ی احتمالی روسیه بر نظام بین‌الملل

در صورت استفاده‌ی احتمالی روسیه از تسلیحات هسته‌ای به عنوان یک سناریوی محتمل (برای مثال، زمانی که اوکراین موفق به باز پس گرفتن نقاط اشغالی شود)، نظام بین‌الملل به طرق مختلف تحت تأثیر قرار خواهد گرفت:

- ۱) تهدید ثبات و صلح جهانی: از زمان استفاده‌ی ایالات متحده از بمب اتمی بر علیه ژاپن در پایان جنگ جهانی دوم تا امروز، نظام بین‌الملل کاربرد این تسلیحات را به خود ندیده است؛ حتی در زمان جنگ سرد که مسئله‌ی بازدارندگی در فضای تنش‌آلود مطرح بود. در حالی که در صورت استفاده‌ی مزبور توسط روسیه علیه اوکراین، اولین چیزی که به خطر خواهد افتاد صلح و ثبات جهانی و پیامدهای منفی آن خواهد بود. ضمناً در صورت عکس‌العمل متقابل ناتو و غرب از طریق استفاده از تسلیحات هسته‌ای علیه روسیه، پیامدهای ویرانگری به وجود آمده و با از بین بردن بازدارندگی هسته‌ای، جنگ جهانی شکل بگیرد.
- ۲) تهدید روند عدم اشاعه‌ی تسلیحات هسته‌ای: زیرا از یک طرف، استفاده از تسلیحات هسته‌ای توسط روسیه به کشورهای دارای سلاح هسته‌ای چراغ سبز برای به کارگیری آنها را نشان خواهد داد و از طرف دیگر، سایر

22. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons

کشورهایی که فاقد نیروی نظامی هسته‌ای هستند به فکر داشتن آن خواهند افتاد و همین مسئله، فضا را رقابتی‌تر خواهد کرد و در نتیجه بر امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی تاثیر خواهد گذاشت. به عبارت دیگر، در صورت استفاده‌ی روسیه از تسلیحات هسته‌ای، مسئله‌ی تمایل احتمالی سایر کشورها به در اختیار داشتن این تسلیحات نیز مطرح می‌شود که واجد پیامدهای امنیتی خاص خود است. در این صورت، شکل‌گیری بلوک‌ها و جبهه‌های احتمالی می‌تواند کشورها را در تمایلاتشان به پیوستن یا عدم پیوستن به این بلوک‌ها و جبهه‌ها و اتخاذ سیاست بی‌طرفی، تحت تاثیر قرار دهد.

۶- نتیجه

بر طبق نظریه‌ی رئالیسم تهاجمی که به عنوان چارچوب نظری برای مقاله‌ی حاضر انتخاب شد، وضعیت آنارشیک نظام بین‌الملل عامل اصلی رفتار تهاجمی دولت‌هاست. در ارتباط با تهاجم روسیه به اوکراین نیز تامین امنیت فضای منطقه‌ای از طریق تحمیل خود به عنوان یک قدرت هژمون که با حداکثرسازی نیروی نظامی محقق می‌شود، تضمین این کشور برای حفظ بقای خود در مواجهه با غرب و ناتو می‌باشد. تاثیرات کوتاه‌مدت و بلندمدت جنگ اوکراین بر منطقه و نظام بین‌الملل بر کسی پوشیده نیست. این تاثیرات را می‌توان از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داد که تاکید بر مولفه‌ی امنیت، یکی از آنهاست و خودش را در سه حوزه‌ی ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک نشان می‌دهد. با در نظر گرفتن این مولفه باید اذعان داشت که چشم‌انداز صلح و ثبات جهانی با جنگ به خطر افتاده است و خسارات جانی و مالی، نابودی زیرساخت‌ها، آشوب در منطقه و بحران انسانی را حاکم ساخته است. علاوه بر این، بحث مهمی که مطرح می‌شود احتمال استفاده‌ی روسیه از سلاح هسته‌ای در صورت فرسایشی شدن جنگ و به دست نیاوردن نتایج مطلوب است. همانطور که اشاره گردید، هر چند این سناریو حداقل در شرایط کنونی محتمل به نظر نمی‌رسد و بیشتر حالت لفاظی تهدیدآمیز از جانب مسکو دارد، اما در هر صورت به عنوان یک گزینه از جانب پوتین روی میز است؛ زیرا وی اعلام داشته که در صورت تهدید وجودی کشورش، دست به اقدامات شدید خواهد زد. بنابراین استراتژی بازدارندگی هسته‌ای می‌تواند به صورت محدود، خدشه‌دار شود که البته پیامدهای آن، ما را به سمت سناریوهای دیگر هدایت خواهد کرد؛ زیرا از یک طرف آمریکا و اروپا با تاکید بر این که ناتو یک پیمان نظامی نیز هست، بر شدت مداخله‌ی خود خواهند افزود و در بدترین حالت واکنش هسته‌ای خواهند داشت. علاوه بر این، روند خلع سلاح هسته‌ای جای خود را به روند اشاعه‌ی سلاح‌های هسته‌ای خواهد داد و نتیجتاً وضعیت پیچیده‌تر و خطرناک‌تر خواهد شد؛ زیرا دولت‌های دیگر که فاقد تسلیحات هسته‌ای هستند، به جای درخواست از قدرت‌های هسته‌ای در تحدید توانایی تسلیحاتی خود، در صدد به دست آوردن همین توانایی بر خواهند آمد.

منابع

- اسماعیل پور، علی و محمدرضا عرب بافرانی (۱۴۰۱)، «فراتحلیل روش سناریونویسی در آینده‌پژوهی»، *آینده‌پژوهی/انقلاب اسلامی*، سال سوم، تابستان ۱۴۰۱، صص ۹۵-۱۴۰.
- دهشیار، حسین (۱۳۹۳)، «سیاست خارجی روسیه در قبال اوکراین: گریزناپذیری بحران»، فصلنامه روابط خارجی، دوره ۶، شماره ۱، شماره پیاپی ۲۱، فروردین ۱۳۹۳.
- کولایی، الهه و محمد صداقت (۱۳۹۶)، «بحران اوکراین و آیین نظامی روسیه»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۰، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۲۰۵-۲۲۰.
- وثوقی، سعید و مصطفی خیری (۱۳۹۵)، «اوکراین: عرصه تقابل غرب و روسیه»، فصلنامه *آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۹۴، تابستان ۱۳۹۵، صص ۱۵۸-۱۳۳.

- Arbatova, N. K., & Alexander, K. D. (2016). "World Order after Ukraine", *Survival*, 58/1. 1. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396338.2016.1142140>
- Biden, J. (2022). "What America Will and Will Not Do in Ukraine", *The New York Times*, 31 May 2022.
- Cathey, L., & Shannon, K. C. (2022). "Biden warns Russia will pay 'severe price' if it deploys chemical weapons", *ABC News*, 11 March 2022.
- Croucher, S. (2022). "NATO's Poland 'Open' to Hosting US Nuclear Weapons", *Newsweek*, April 3, 2022.
- Dalton, T. (2022). "Nuclear Nonproliferation After the Russia-Ukraine War", *Georgetown Journal of International Affairs*, April 8, 2022.
- Edelman, E., & Franklin, C. M. (2022). "Biden Is Trying to Deter Putin from Using Nukes. His Staff Isn't Helping", *The Bulwark*, June 15, 2022.
- Johnson, D., & Bradley, A. T. (2016). "The Evolution of Offensive Realism: Survival under Anarchy from the Pleistocene to the Present", *Politics and the Life Sciences*, Vol 35, No 1, 2016, pp. 1-26.
- Khudaykulova, M. (2022). "Economic Consequences and Implications of the Ukraine-Russia War", *International Journal of Management Science and Business Administration*, Volume 8, Issue 4, May 2022, pp. 44-52. URL: <https://doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.84.1005>
- Kortunov, A. (2022). "Restoration, reformation, or revolution? Blueprints for the world order after the Russia-Ukraine conflict", *China International Strategy Review*, 4:183–208 <https://doi.org/10.1007/s42533-022-00112-3>
- Levite, A. (2022). "Why security assurances are losing their clout as a nuclear nonproliferation agreement", *The Bulletin of the Atomic Scientists*, June 29, 2022.
- Lewis, Jeffrey and Aaron Stein (2022), "Who is deterring whom? The place of nuclear weapons in modern war", *War on The Rocks*, 16 June 2022.
- Makowski, A. (2022). "Ukraine 2022: Why and what next?" *Israel Journal of Foreign Affairs*, 16(1), 9-13
- McGee, L., & Claire, C. (2022). "Putin spokesman refuses to rule out use of nuclear weapons if Russia faced an 'existential threat'", *CNN*, 22 mars 2022.
- Mearsheimer, J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*, Updated Edition, New York: W. W. Norton & Company.
- Mearsheimer, J. (2009). "Reckless States and Realism", *International Relations*, Vol 23, No 2, 2009, pp. 241-256.
- Mhlanga, D., & Emmanuel, N. (2022). "The Implications of the Russia-Ukraine War on Sustainable Development Goals in Africa", *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 26 July 2023. <https://doi.org/10.1007/s40647-023-00383-z>
- Oualaalou, D., (2020), *The Dynamics of Russia's Geopolitics: Remaking the Global Order*. Cham: Springer International Publishing AG.
- Tampubolon, M. (2022). "Russia's Invasion of Ukraine and its Impact on Global Geopolitics", *European Scientific Journal, ESJ*, 18 (20), 48. <https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n20p48>.
- Tertrais, B. (2022). "Les armes nucleaires et la guerre en Ukraine", *Fondation pour la Recherche Strategique*, N. 28/22, 21 juillet 2022.
- Ty, R. (2023). "Post-Ukraine-Crisis World Order: Alternative Futures in the International Political Economy", *Conflict and Peace Studies Journal*, Vol. 2 No. 1 January – June 2023, pp. 44-81.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, Boston: Addison-Wesley.
- Welt, C. (2022). "Recent developments in the Russia-Ukraine conflict", Washington, D.C: *Congressional Research Service*.